

Н.В. Каравайченко

студ. III курсу

спеціальність «Право»

Науковий керівник: ст. викл. О.С. Козерацька

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Досить актуальним є розгляд питання дотримання прав громадян під час проведення освідування у кримінальному провадженні. Необхідно визначити окремі проблеми, що виникають під час здійснення освідування в примусовому порядку, та шляхи їх усунення. Доцільність дослідження також зумовлена метою визначення кола осіб, які підлягають освідуванню, та можливості застосування примусу щодо них.

Питання застосування примусу під час проведення освідування у кримінальному провадженні розглядалось у роботах таких вітчизняних науковців як В.В. Василенко, В.І. Галаган, Н.В. Карпенко,

С.С. Ключуряк, Ф.М. Кудін, В.Т. Маляренко, В.В. Топчій, А.П. Черненко, І.М. Янченко та ін.

Глава XX Кримінального процесуального кодексу України закріплює положення, що стосуються слідчих (розшукових) дій. Однією з таких слідчих дій, згідно зі ст. 241 КПК України є освідування особи. Частина перша даної статті передбачає, що слідчий або прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу [1].

Зважаючи на це, можна зазначити, що освідування за своєю суттю є різновидом огляду, об'єктом якого є тіло людини. Тобто така слідча дія, особливо у випадку її примусового проведення, є вагомим втручанням в особисті права особи, саме тому виникає необхідність існування дієвих гарантій від безпідставних зловживань із боку правоохоронних органів. Це гарантується статтею 28 Конституції України: «Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям» [3].

Фактичним підґрунтям для проведення освідування є наявність у слідчого достатніх даних про те, що на тілі особи можуть бути виявлені сліди кримінального правопорушення або особливих прикмет. Такі відомості можуть бути отримані під час проведення інших слідчих (розшукових) дій. Юридичною підставою для проведення освідування є постанова прокурора, яка повинна відповідати вимогам ч. 5 ст. 110 КПК України [3].

Відповідно до ч. 3 ст. 241 КПК України, після того, як особі буде пред'явлено постанову прокурора, їй пропонується добровільно пройти освідування. В разі відмови, освідування буде проводитися примусово [1]. Заходи примусу спрямовані на забезпечення ефективної діяльності слідчого та повноти збирання доказів при розслідуванні кримінальних правопорушень. Важливо зазначити, що примусове застосування освідування в кожному окремому випадку повинно бути належним чином обґрунтованим і вмотивованим, відповідати інтересами розслідування і встановленню істини у справі з метою виконання завдань кримінального провадження.

Досліджуючи процедуру освідчування, можна виокремити перелік умов для застосування примусу: наявність достатніх даних вважати, що на тілі особи є сліди кримінального правопорушення або будь-які інші особливі прикмети, що мають значення для кримінальної справи; використані всі заходи переконання, але особа не бажає добровільно пройти освідчування; відсутня небезпека здоров'ю, а тому виникає необхідність обов'язкової присутності лікаря [2, с. 465].

Аналізуючи природу примусу під час проведення освідчування, слід визначити коло осіб, стосовно яких він можливий. Це питання викликає багато дискусій серед науковців. Варто зазначити, що особливості проведення примусового освідчування мають бути однаковими незалежно від процесуального статусу особи на момент провадження зазначеної слідчої дії.

Проте, є і заперечення щодо можливості застосування примусу при освідчуванні потерпілого та свідка. Це обґрунтовують тим, що свідки і потерпілі не піддаються кримінальному переслідуванню, вони не вчиняли злочинних дій, не порушували закон, що могло б поставити їх в один ряд зі злочинцями, щодо яких допустимі і бажані примус та ізоляція від суспільства [2, с. 466].

Як слушно зазначають В.В. Топчій і Н.В. Карпенко, здобуті під час проведення освідчування докази можуть бути не лише обвинувального, а і виправдувального характеру. Тому заперечення щодо застосування примусового освідчування до потерпілого і свідка істотно порушує право підозрюваного та обвинуваченого на захист. Освідчування потерпілого, навіть у разі його відмови, за певних обставин необхідне при розслідуванні зґвалтування, розбою, заподіяння тілесних ушкоджень та інших злочинів, особливо якщо є підозра на симуляцію або обмову з боку потерпілого, і підтвердити або спростувати твердження про сам факт злочину можливо шляхом його освідчування й огляду одягу [4, с. 163]. КПК України не містить заборони примусового освідчування будь-якої категорії громадян. Тому примусове освідчування може бути застосовано як до свідка, так і до будь-яких громадян, якщо для цього є необхідні фактичні підстави. Отже, можна погодитись із тим, що становище осіб при застосуванні примусового освідчування повинно бути рівним, для того, щоб не порушувати права громадян, та забезпечити принцип рівності перед законом і судом.

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що застосування примусу при проведенні освіддування здійснюється як крайній захід, спрямований на збирання і перевірку доказів у кримінальному провадженні, за умови, що застосовані раніше заходи переконання не змогли надати позитивного результату. Важливим є врегулювання питання меж втручання в права особи, відносно якої застосовуються дії психологічного або фізичного примусу, межі такого примусу, щоб ніяким чином не порушувати право людини на недоторканість, не принижувати її честь та гідність, та не шкодити здоров'ю. Саме тому, на сьогодні, існує необхідність вдосконалення законодавчої бази, шляхом регламентування більш детального порядку проведення процесуальних, організаційних і тактичних заходів при освіддуванні. Таким чином можна було б підвищити якість та ефективність проведення освіддування в кримінальному провадженні України.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 07.05.2022).
2. Клочуряк С.С. Межі процесуального примусу при проведенні освіддування у кримінальному провадженні. *Форум права*. 2012. № 4. С. 464–469.
3. Смірнова І.М. Дотримання прав особи при слідчій дії освіддування. *Вища школа адвокатури НААУ*. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/dotrymannya-prav-osoby-pry-slidchij-diyi-osviduvannya>
4. Топчій В.В., Карпенко Н.В. Заходи примусу для забезпечення освіддування в кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 4. С. 158–165.